

УДК 93.336.339.

РОЗВИТОК КРЕДИТУ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Безугла Тетяна

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Ріжняк Р.Я.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, м.Кропивницький, Україна

Стаття присвячена дослідженню поняття кредиту в ринковій економіці. Проведено порівняльний аналіз двох основних теорій кредитування: натуралістичної та капіталотворчої. Зображено здобутки прихильників марксистського напрямку. Висвітлено внесок вчених-економістів в розвиток поняття кредиту. Представлено вплив минулих досліджень теорій кредиту на сучасні умови та принципи кредитування.

Ключові слова: *кредит, ринкова економіка, натуралістична теорія, капіталістична теорія, марксистський напрям, вчені-економісти.*

Development of a credit in market economy

Bezugla Tetiana

Scientific supervisor: doctor of historical sciences, professor Rizhnyak R.Ya.

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,

Kropyvnitsky, Ukraine

The article is devoted to the study of the concept of credit in a market economy. Conducted a comparative analysis of two major theories of lending: naturalistic and capital-making. Depicted achievements adherents of Marxist direction. The contribution of economists to the development of the concept of credit is highlighted. The influence of past studies of the theory of credit on modern conditions and principles of lending is presented.

Keywords: *credit, market economy, naturalistic theory, capital-making theory, Marxist direction, economists.*

Постановка проблеми. Кредит – це економічні відносини між сторонами, одна з яких виступає кредитором, інша – позичальником. Роль кредиту полягає в терміновому задоволенні потреби позичальника в коштах для

безперервної діяльності чи розширення виробництва певної продукції та її реалізації.

Аналіз досліджень. Сутність кредиту завжди цікавила дослідників, адже кредитні відносини існували ще з давніх часів та охоплювали значну частину населення. Як відомо, тривалий час не було точного визначення поняття та принципів кредитування, уявлення про кредит було фрагментарним, кожен по різному трактував своє бачення. Повноцінна систематизація поняття кредиту сформувалася тільки наприкінці XVIII ст. Акцент вже більше ставився на аналіз взаємодії кредиту з суспільним виробництвом, а не на визначення його суті. Багато вчених працювали над цим питанням та зробили вагомий внесок у його розвиток.

Мета даної статті полягає в дослідженні формування поняття і принципів кредитування в ринковій економіці.

Виклад основного матеріалу. Існують дві основні теорії кредиту: натуралістична та капіталотворча. Авторами натуралістичної теорії були відомі англійські вчені-економісти Адам Сміт та Давід Рікардо.

Ідея цієї теорії полягала в тому, що об'єктом кредиту виступають натуральні блага(матеріальні цінності), а не гроші. Він ототожнює капітал з всім, що використовується для виробництва. Д. Рікардо так виразив суть натуралістичної теорії: «Я не маю ніякого уявлення про те, щоб кредит мав якесь значення при виробництві товарів; товари можуть виготовлятися тільки за допомогою праці, машин і сирих матеріалів, і якщо останні використовуються в одному місці, то вони неминуче повинні бути вилучені з іншого місця. Кредит є засобом, який по черзі переноситься від однієї особи до іншої для використання фактично наявного капіталу; він не створює капітал, він тільки визначає, як цей капітал буде застосований».

Послідовниками цієї теорії були Альфред Маршалл, Джон Мілль та Жан Сей. Їхньою заслугою став висновок про те, що кредит сам по собі не створює реального капіталу, останній може виникнути тільки в процесі виробництва. Також вони розглядали позиковий відсоток як частину прибутку, визначали

його норму від норми прибутку. Все це дало великий поштовх у вивченні кредиту. Проте, натуралістичний метод мав свої вагомні недоліки. Вони висвітлювались в тому, що А. Сміт та Д. Рікардо ототожнювали реальний капітал з позичковим, роль банків вони віднесли до простих посередників кредиту. Також вони не змогли з'ясувати, що норма проценту залежить не тільки від норми прибутку, а ще й від його самостійного руху та попиту на позичковий капітал. Не можна сказати, що в цьому винні самі вчені, оскільки на той час був ще недостатньо високий рівень розвитку товарно-грошових відносин. За таких умов, вони досягли найвищої вершини.

Основоположником капіталотворчої теорії є Джон Ло, вчений зробив великий внесок в розвиток економіки. На відмінну від тверджень натуралістичної теорії, банки вважались не посередниками, а головними інструментами надання кредитів, адже банки самі здатні створювати капітал, між реальним та позичковим капіталом була встановлена різниця.

Дж. Ло займав посаду міністра фінансів у Франції. Він вважав, що своїми переконаннями про роль кредиту зможе піднести економічний стан країни до небес, збагатити її за короткий час. Реалізація цього плану полягала в емісії нерозмінних на золото чи срібло грошових одиниць, але ця ідея виявилася провальною, кошти знецінились, а його приватний банк, який на той час, заради поставленої цілі, він перетворив на державний банк, збанкрутував. Ця подія зіграла на користь натуралістичної теорії, кількість її прихильників значно збільшилася, а капіталістична теорія на деякий час зупинила свій розвиток.

Наступним дослідником цієї теорії став Генрі Маклеод. На відмінну від свого попередника, він стверджував, що кредит і є капіталом, а не його створювачем. Кредит є продуктивним капіталом, адже він приносить прибуток у вигляді відсотків. Маклеод віддавав головну роль активним операціям банку, а пасивним – другорядну.

Головною помилкою Маклеода було те, що він угазальнював значення капіталу у натурально-речовій формі з грошовою формою, ототожнюючи

реальний капітал з позичковим. Однак, на відмінну від свого попередника Дж. Ло, Генрі Маклеод розумів, що капіталотворення за допомогою кредиту має межі. Саме пошуком адекватних меж розширення кредитування він і займався [3, 45]. Це було великим кроком у розвитку капіталотворчої теорії.

Відомі вчені А. Ган та Й. Шумпетер продовжили дослідження капіталотворчої теорії та внесли вагомий внесок в її удосконалення. Й. Шумпетер, звертаючи увагу на зростання статусу банків, підкреслював їх силу. Вважаючи, банки та кредити основними факторами в розвитку та провадженні виробництва, вчений аналізував їх взаємозв'язок з такими вагомими економічними поняттями, як криза, інфляція та безробіття. Оскільки, кредит здатний вирішити всі ці проблеми суспільного виробництва, у своїй книжці «Теорія господарського розвитку» Й. Шумпетер дійшов висновку, що кредит є основним рушієм економічного розвитку [1, 39].

А. Ган, крокуючи вперед спробував визначити та пояснити механізм капіталотворчої функції кредиту. З'являється таке поняття, як кредитування за контокорентом. Тепер банки можуть надавати не тільки короткострокові, а й довгострокові кредити підприємствам. Розширення можливостей також полягає в тому, що будь-коли банк може допомогти підприємству залучити нову робочу силу та засоби виробництва, тим самим сприяючи розквітанню підприємства. Останнє зумовлює попит на кредитні послуги. Таким чином, механізм забезпечує злиття банку з підприємством, їх тісне співробітництво.

На фоні цього вчений розробив власні рекомендації щодо кредитної політики. Якщо прискорювати надання позичок, змінювати умови кредитування, то банк зможе надати в оборот таку кількість купівельної сили, за допомогою якої підприємства будуть застраховані від кризи надвиробництва та інших проблем. Його рекомендації користувались колосальною популярністю в часи, коли був спрямований великий потік кризових явищ на господарство. Проте, довіра до його рекомендацій підірвалася, коли економіку Німеччини в 20-тих роках ХХ ст. охопила довгочасна інфляція. А. Гана, навіть, звинувачували в тому, що саме його методи призвели до такого результату. Це

змусило вченого передивитись свої переконання, та дещо їх змінити. Він побачив, що кредитна експансія, тобто розширення кредитування не є основною умовою високого економічного рівня країни. Проте, це не означало, що він зовсім відхрестився від капіталотворчої теорії. Вже в 1960 р., йому вдалося довести своїм опонентам, які його критикували, що частина його положень отримала загального визнання. І це, справді, є так. У сучасному світі всі теорії кредитно-грошових відносин будуються на основі капіталотворчої теорії кредиту[1, 41].

Дж. Кейнс повністю підтримав вченого щодо активного застосування положень капіталотворчої теорії в державному регулюванні економіки. Як і А. Ган, Дж. Кейнс вважав, що подолати безробіття та кризи допоможе втручання емісійного банку в економічну діяльність. Основною думкою було те, що інтенсивне посилення кредитної експансії допоможе збільшити кількість грошей в обігу та збільшить пропозицію позичкового капіталу. Вплив цього явища на попит він вбачав через ставку процента. Якщо відсоткова ставка зменшується, то це приводить до збільшення інвестицій в галузі економіки, які дають змогу збільшити норму прибутку. Це зумовлює швидкий вихід з кризового становища. В такому ж самому напрямку діє і зростання платоспроможного попиту з боку населення. Якщо ж відсоткова ставка дорівнює чи перевищує норму прибутку, то це змушує капіталістів дотримуватися ліквідності, тобто залишати свої доходи та капітал в грошовому вигляді, а не вкладати їх в підприємство. Високий рівень процента, на думку вченого пояснюється лише недостатньою кількістю грошей в обігу, що спричиняє невідповідність пропозиції позичкового капіталу в порівнянні з попитом.

Встановлена Кейнсом залежність рівня економічної активності від рівня позичкового процента базувалась на кількісній теорії грошей та капіталотворчій теорії кредиту. Оскільки, вчений розумів тонкощі обох теорій, він намагався їх обминути в побудові механізму кредитно-грошового регулювання. Саме цим можна пояснити той факт, що Кейнс не пов'язував

напрямку ціни, економічний стан та зайнятість з кількістю грошей. Зв'язок він будував опосередковано - через кредит, попит та інвестиції. Також він характеризував вплив кількості грошей в обігу(кредитну експансію) на процентну ставку так, що це діє лише в певних межах, за якими процент перестає реагувати на кількість грошей, а їх збільшення викликає інфляцію. У зв'язку з цим, вчений відмовився від думки своїх попередників про можливі безперервні капіталотворчі дії кредиту та банків. Він схилився до застосування також ще інших методів економічного регулювання [2, 67].

Після економічної кризи 1929-1933 рр. погляди Дж. Кейнса на банківське регулювання істотно змінилися. В цей період він зрозумів, що надмірне кредитування призведе не до розширення інвестицій, а до розвитку інфляційних процесів. Вирішальну роль, яка до цього часу належала кредиту, він віддав витратам держави. На його думку, бюджетні витрати гарантують збільшення розміру платоспроможного попиту, зростання зайнятості та виробництва, компенсуючи інвестиції приватних осіб. Ідея фінансування за рахунок державного кредиту знизилася актуальність ідеї низького позичкового процента. Однак, це не значить, що Дж. Кейнс повністю відмовився від капіталотворчої теорії, він вніс заміну одного кредиту іншим.

Проте, актуальність розширення платоспроможного попиту шляхом дефіцитного фінансування та експансійного кредитування втратила своє минуле значення. На перше місце вийшло завдання скорочення кредитування(зменшення пропозиції грошей) та збалансування державного бюджету. В результаті цього, принципи капіталотворчої теорії на тривалий час відійшли на задній план.

Однак, сучасні економісти часто звертаються до ідей капіталотворчої теорії щодо державного регулювання. Наприклад, Е. Хансен, С. Харріс, Дж. Робінсон, Н. Кольдор, Дж. Гелбрейт підтримують Дж. Кейнса в його поглядах на те, що вирішальна позиція в державному регулюванні належить дефіцитному фінансуванню та здатності центральних банків впливати на ставку відсотка.

Слід виділити ще один напрям в розвитку та вивченні явища кредитування. Він одержав назву: марксистський. Його засновником був К. Маркс. Хоч його власні погляди та погляди його послідовників були тісно пов'язанні з концепціями натуралістичної та капіталотворчої теорій, проте вони не були їх копіями.

Початком розвитку марксистських концепцій кредиту було положення про внутрішній зв'язок кредиту з виробництвом, яке засноване А. Смітом та Д. Рікардо. К. Маркс аналізував поняття кредиту, виходячи з первинності виробництва та вторинності кредиту та з внутрішньої залежності кредиту та відсотка від процесів виробництва. Також він сприйняв положення щодо посередницької ролі банків та перенесення через кредит капіталу від одного підприємства до іншого. Знову ж таки, це пов'язано з недостатньо високим розвитком суспільно-виробничих відносин. Тому, аналізуючи позиції представників «грошової» та «банківської» шкіл, він так і не зміг дати точної оцінки, хто з них правий.

Лише через деякий час, коли змінилися погляди на роль кредиту та банків, послідовники К. Маркса змогли дати визначення, що банк займає основну роль в забезпеченні обігу кредитними грошима. Вчений розробив концепцію позичкового капіталу. Кредит був визнаний формою руху позичкової форми капіталу, а банк – як організація, що створює рух цього капіталу. К. Маркс висвітлював різницю між позичковим капіталом, грошима та реальним капіталом. Існують три форми реального капіталу: виробнича, грошова та товарна. Це вже одна з відмінностей, оскільки позичковий капітал існує тільки в грошовій формі. Також в них різне суспільне призначення. Додаткова вартість – головна мета реального капіталу, а розподіл додаткової вартості на прибуток та відсоток – позичкового капіталу. Рівень позичкового капіталу залежить від кількості грошей в обігу. Цей висновок є свідченням того, що марксистські концепції теорії кредиту почали зближатися з концепціями капіталотворчої теорії. Проте, тут також є свої відмінності.

На відміну від представників капіталотворчої теорії, які вважали, що створення капіталу банками не має меж, представники марксистської теорії були переконані у зворотному. На їх думку, межами є процес відтворення реального капіталу, адже від цього залежить попит на позичковий капітал, а також межею є закон щодо випуску грошей в обіг. Адже, якщо випустити більшу кількість грошей чим передбачену законом, то розпочнеться інфляція. Внаслідок чого, кошти та позичковий капітал втратять свою цінність.

Серед представників капіталотворчої теорії також були вчені, які дотримувалися думки, що капіталотворення має свої об'єктивні економічні межі і застерігали від надмірного випуску грошей, зокрема А. Ган та Дж. Кейнс.

Висновок. Отже, досягнення вчених-економістів перебороли вузьке направлення натуралістичної теорії та розширили кругозір щодо природи та ролі кредиту та банків у ринковій економіці.

Список використаної літератури:

1. Александрова М.М. Гроші. Фінанси. Кредит: Навч. Посібник/ За ред. Г.Г. Кірейцева. —К.: ЦУЛ, 2002. -334 с.
2. Демківський А. В. Гроші та кредит: Навчальний посібник,. -К.: Дакор: ВИРА-Р, 2003.— 520 с.
3. Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф. та ін. Гроші та кредит. — К.: КНЕУ, 2002. — 336 с.
4. Самойлов Ю. Кредит як стимулятор економіки. Все про бух. облік. — 2004.— с. 22-26.